

Ключові слова: право, обов'язок, заповіт, спадкоємець, спадкодавець, заповідальний відказ, «покладання», заповіт з умовою.

Summary

Nadion V. Obligations arising from a testamentary heirs refuse, «laying», testament to the condition (comparative-legal analysis).

The article presents a comparative analysis of the legal responsibilities of the heirs under a will, clearly stating in a will the testator during his lifetime, which should be compulsory executed heir to accept the inheritance.

Key words: right, duty, will, heir, testator, testamentary gift, «laying», testament to the condition.

УДК 346.9

О. К. НАМЯСЕНКО

Ольга Кузьмівна Намясенко, кандидат юридичних наук, доцент ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ПІДВІДОМЧІСТЬ І ПІДСУДНІСТЬ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ПРОБЛЕМ

Поняття підвідомчості та підсудності в господарському судочинстві є комплексними, відіграють основоположну, базисну роль для всього господарського процесу. В основі реалізації зазначених категорій лежить необхідність дослідження компетенції судових органів, розмежування судової юрисдикції, обґрунтування принципу спеціалізації судів та формування судової системи України, сутності господарських спорів, аналіз видів підвідомчості та підсудності, визначення нових тенденцій впливу євро інтеграційних процесів в Україні тощо. Представлена наукова стаття є спробою комплексно визначити всі зазначені теоретичні та практичні проблеми з метою подальшого їх детального дослідження.

Проблеми підвідомчості та підсудності справ господарським судам України досліджувались багатьма науковцями та практиками, серед яких: В. Е. Беляневич, О. В. Бринцев, В. В. Рєзнікова, С. Ф. Демченко, Р. О. Ковалишин, Т. О. Коломоєць, А. Й. Осетинський, О. М. Пасенюк, І. Г. Побірченко, В. В. Сердюк, В. І. Татьков, П. М. Тимченко, М. І. Черленяк, Д. М. Шадура, М. Й. Штефан та ін.

Метою даної статті є огляд загальнотеоретичних та практичних проблем визначення та застосування інституту підвідомчості та підсудності господарських спорів, комплексний аналіз суміжних понять та новітніх тенденцій розуміння підвідомчості та підсудності в господарському процесі.

Одна з основних теоретичних проблем полягає у відсутності єдиного підходу до застосування та розуміння категоріального апарату. Так, разом із терміном «підвідомчість» використовуються поняття «юрисдикція» та «судова юрисдикція», «компетенція» та «предметна компетенція» тощо. Дані поняття інколи ототожуються, в інших наукових джерелах наголошується на їх відмінності.

Поняття «компетенція» лат. *competentia* – «відповідність, узгодженість», походить від лат. *competere* – «взаємно прагнути, відповідати, підходити» – сукупність встановлених в офіційній – юридичній чи неюридичній – формі прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові для виконання рішення, організувати та контролювати їх виконання, вживати у необхідних випадках заходи відповідальності тощо. Своїм змістом і спрямованістю компетенція державних органів та їх посадових осіб розрізняється залежно від гілки державної влади, до якої належить відповідний орган або посадова особа¹.

Ю. К. Осипов, який досліджував питання підвідомчості ще в 1970-х роках, під компетенцією розумів коло встановлених законом владних повноважень органів держави, посадових осіб та інших організацій, які водночас є їх обов'язками².

На думку М. О. Рожкової, поняття компетенції в широкому сенсі охоплює всі повноваження конкретного органу щодо здійснення функцій у визначеній сфері (наприклад, коло повноважень органу судової влади). Водночас поняття «компетенція» достатньо часто використовується у вузькому сенсі – у значенні лише кола головних (профільних) повноважень (вузьке тлумачення відповідає поняттю підвідомчості)³.

Компетенція спеціально уповноважених органів судової влади здійснювати правосуддя в формі визначеного законом виду судочинства та щодо визначеного кола правовідносин є судовою юрисдикцією. В об'єктивному значенні, як сукупність норм, судова юрисдикція – це інститут права, який покликаний розмежувати компетенцію різних ланок судової системи (загальних, господарських і адміністративних судів) і різні види судочинства (цивільне, кримінальне, адміністративно-деліктне, господарське і адміністративне) між собою⁴.

М. Ю. Лебедев визначає компетенцію як складову інституту юрисдикції в якості сукупності повноважень юрисдикційного органу, покладених на нього нормативним актом для реалізації встановлених чинним законодавством специфічних завдань і функцій цього органу і визначають його місце в юрисдикційній системі⁵.

У наукових джерелах звертається увага на те, що в сучасній літературі юрисдикцію розглядають як судочинство, підсудність, підвідомчість справ суду, як сукупність повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори і справи про правопорушення та застосовувати юридичні санкції, як компетенцію судових органів щодо розгляду цивільних, кримінальних та інших справ і коло питань, що належить до ведення держави або державної установи⁶.

Поняття «юрисдикція» у різних галузях права має власну генезу практичного застосування, вживання і теоретичного дослідження.

За загальною теорією права під юрисдикцією розуміється передбачена законом прерогатива державного органу (посадової особи) шляхом вирішення конкретних справ давати оцінку вчинків учасників цих справ і застосовувати заходи державного примусу. Судова юрисдикція характеризується структурно-функціональним характером судової влади і диференційоє компетенцію її органів у межах їх діяльності та існуючої судової системи.

О. В. Баулін зазначає, що в цивільному, господарському процесі юрисдикцію переважно пов'язують із підвідомчістю або підсудністю⁷. Однак, на нашу думку, застосування поняття судової юрисдикції більше характерне для цивільного процесу, в той час як у господарському процесі використовується поняття підвідомчість. Так, наприклад, у підручнику «Цивільний процес України» за загальною реакцією М. М. Ясинка зауважується на тому, що використовувати для розв'язання таких питань, як: де є межа компетенції судових органів та чи безмежна вона; як розмежувати компетенцію різних ланок судової системи; як розмежувати різні види судочинства між собою тощо інститут підвідомчості зі своїм вже сталим у науці цивільного процесуального права визначенням та змістом було б некоректним. Більш правильним буде використовувати інший, хоча й доволі схожий за змістом із підвідомчістю термін «юрисдикція», «судова юрисдикція»⁸.

Поняття предметної компетенції і підвідомчості також мають деякі відмінності, що не дозволяють вважати їх рівнозначними. Основна відмінність, як зазначав Ю. К. Осипов, полягає в тому, що компетенція і підвідомчість характеризують зв'язок між правочином і його об'єктом по-різному. Якщо предметна компетенція характеризує її з боку суб'єкта повноважень, то підвідомчість – з боку їх об'єкта. Права органів держави на здійснення своїх функцій стосовно певного кола об'єктів (предметів) представляють собою об'єктивні (предметні) повноваження, а сукупність предметних повноважень – об'єктивну (предметну) компетенцію⁹.

Відсутність чіткого законодавчого визначення понять підвідомчості та підсудності ускладнює зазначену проблему. Роз'яснювальні акти, зокрема Постанова Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2011 р. № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам», визначають підвідомчість через застосування понять повноважень та компетенції, що є певною тавтологією.

Комплексність понять підвідомчості та підсудності вимагає з'ясування сутності таких пов'язаних категорій, як господарський спір та види господарських спорів. На даний час є окремі наукові роботи, присвячені, наприклад, дослідженню поняття економічного спору (О. В. Бринцев «Правова сутність економічних спорів та способи їх вирішення»), визначення господарського спору міститься в окремих працях науковців (І. Г. Побірченко, Д. М. Притика, В. Е. Беяневич, О. П. Подчерковий та ін.), однак необхідним є детальне дослідження поняття господарського спору, визначення його сутності та ознак, класифікація господарських спорів. Проблема класифікації господарських спорів є актуальною, вимагає уніфікації наукових підходів та судової практики (наприклад, види господарських спорів відповідно до Єдиного державного реєстру судових рішень).

Вирішення зазначених питань дозволить удосконалити зміст ст. 12 ГПК України, яка містить перелік спорів, підвідомчих господарським судам, а також привести у відповідність ст. 12 ГПК України та Постанову Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2011 р. № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» щодо переліку спорів, підвідомчих господарським судам. При цьому обов'язковою вимогою вважаємо розгляд підвідомчості та підсудності в контексті загальної та спеціальної компетенції господарських судів як елементів судової гілки влади.

Дослідження зв'язку категорій підвідомчості, підсудності та господарського спору вимагає окремої уваги для аналізу умов або критеріїв визначення підвідомчості господарського спору. Науковці та юристи-практики звертають увагу на проблему відсутності простих і зрозумілих критеріїв визначення підвідомчості справ, що призводить до того, що роз'яснювати їх просять Конституційний суд України. Наголошується, що питання підвідомчості є складним не лише для звичайних громадян, але й для професійних суддів¹⁰.

У науці цивільного процесуального права виділяють наступні критерії розмежування судової юрисдикції, які співпадають з умовами підвідомчості господарських спорів: 1) суб'єктний – суб'єктний склад правовідносин; 2) предметний – характер спірних матеріальних правовідносин; 3) пряма вказівка в законі – вказівка в законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ.

Основна складність застосування критеріїв розмежування судової юрисдикції полягає в тому, що майже всі норми, які закріплюють положення про юрисдикцію суду, містять застереження типу «якщо інше не передбачено законом». Наслідком наведених законодавчих формулювань є те, що нормативно юрисдикція жодного суду не є абсолютно визначеною, а носить відносно визначений характер. Це означає, що юрисдикція щодо справ одного виду судочинства завжди має визначається відносно справ інших видів судочинства. Наприклад, щоб визначити цивільну юрисдикцію необхідно мати уявлення про юрисдикцію господарських і адміністративних судів, і навпаки. Такий підхід вносить певні складнощі як у процес пізнання, так і застосування відповідного правового інституту, адже визначити юрисдикцію одного типу судів неможливо без знання юрисдикції інших¹¹.

Проблема розмежування юрисдикції господарських, адміністративних та цивільних судів набуває все більшого значення та актуальності. Її дослідженню присвятили свої праці такі науковці, як Н. М. Бессараб, Н. С. Кузнецова, Р. О. Куйбіда, А. Й. Осетинський, О. М. Пасенюк, В. В. Рєзнікова, О. С. Снідевич, П. М. Тимченко, М. І. Черленяк, Д. М. Шадура та багато інших.

Прийнято значну кількість роз'яснювальних актів судової практики: спільний лист ВСУ та ВГСУ від 20 липня 1995 р. № 01-8/518а «Щодо визначення підвідомчості цивільних справ та господарських спорів», Інформаційний лист ВСУ від 26 грудня 2005 р. № 3.2.-2005 «Щодо застосування господарськими судами України положень процесуального законодавства стосовно розмежування компетенції між спеціалізованими адміністративними і господарськими судами», Інформаційний лист ВГСУ від 7 лютого 2006 р. № 01-8/301 «Про деякі питання, пов'язані із розмежуванням компетенції господарських і адміністративних судів», Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 березня 2013 р. № 3 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» та багато інших.

Останнім часом все більшої уваги заслуговують запропоновані альтернативні способи вирішення проблем розмежування судової юрисдикції, визначення підвідомчості та підсудності. Так, наприклад, О. С. Снідевич досліджує можливість існування у судочинстві альтернативної юрисдикції¹². У колективній монографії М. О. Рожкової, Н. Г. Єлісеєва та О. Ю. Скворцова «Договірне право» досліджуються зміст угоди про підсудність, угоди про міжнародну підсудність та ін.¹³

Окремої уваги заслуговує детальне дослідження видів підсудності та правил її застосування, передачі справи за підсудністю, недотримання правил визначення підсудності як підстави перегляду тощо. Реалії сьогодення вимагають визначення необхідності запровадження в господарському процесі договірної підсудності або введення угоди про підсудність, що є особливо доречним для спорів з іноземними учасниками. Майже недослідженим у науці господарського процесуального права є питання досвіду зарубіжних країн (наприклад, повноваження суду самостійно встановлювати свою юрисдикцію – «jurisdiction to determine jurisdiction» та ін.).

Аналіз проблем підвідомчості та підсудності як компетенції господарських судів на даний час є особливо актуальним у світлі реформування судової системи, пов'язаної з вирішенням питань спеціалізації судів, повноважень Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів, розмежування судових юрисдикцій тощо. Так, наприклад, у рамках проведення Міжнародного судово-правового форуму 2015 «Судова реформа в Україні: європейський вектор» неодноразово наголошувалось на зазначених проблемах в аспекті європейської інтеграції, у тому числі, постало питання доречності створення спеціального органу з вирішення юрисдикційних конфліктів, який мав би право поставити остаточну крапку в питаннях розмежування судових юрисдикцій¹⁴. Особливого значення ці питання набувають у зв'язку з реалізацією завдань побудови зони вільної торгівлі та в перспективі подальшої євроінтеграції.

Отже, необхідно зазначити, що складність та комплексність категорій підвідомчості та підсудності господарських спорів вимагають подальшого їхнього наукового дослідження.

¹ Юридична енциклопедія: в 6 т. / [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К.: «Укр. енцикл.», Т. 3: К-М. – 2001. – 792 с. – С. 196.

² Осипов Ю. К. Подведомственность юридических дел: учеб. пособие / Ю. К. Осипов. – Свердловск, 1974. – 250 с. – С. 11.

³ Рожкова М. А. К вопросу о содержании понятий «компетентный суд» и «подведомственность дела» / М. А. Рожкова // Журнал российского права. – 2006. – № 1. – С. 19–29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawmix.ru/comm/667>

⁴ Цивільний процес України [Текст]: підручник / Білоусов Ю. В. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. М. М. Ясинка. – К.: Правова єдність; Алерта, 2014. – 743 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1829112257983/pravo/ponyattya_vidi_sudovoyi_yurisdiktsiyi_kriteriyi_rozmezhuвання_sudovoyi_yurisdiktsiyi

⁵ Лебедев М. Ю. Развитие института юрисдикции и его проявление в третейском суде: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / М. Ю. Лебедев. – Саратов, 2005. – 27 с. – С. 12.

⁶ Баулін О. В. Поняття юрисдикції і новий Кримінальний процесуальний кодекс України / О. В. Баулін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 9–13. – С. 10.

⁷ Баулін О. В. Там само. – С. 11.

⁸ Цивільний процес України [Текст]: підручник / Білоусов Ю. В. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. М. М. Ясинка. – К.: Правова єдність; Алерта, 2014. – 743 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1829112257983/pravo/ponyattya_vidi_sudovoyi_yurisdiktsiyi_kriteriyi_rozmezhuвання_sudovoyi_yurisdiktsiyi

⁹ Осипов Ю. К. Вказана праця. – С. 11.

¹⁰ Проблема підвідомчості: ту ж саму справу повертають з господарського і з адміністративного судів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/449-problema-pidvidomchosti-tu-j-samu-spravu-povertaut-z-gospodarskogo-i-z-administrativnogo-sudiv>

¹¹ Цивільний процес України [Текст]: підручник / Білоусов Ю. В. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. М. М. Ясинка. – К.: Правова єдність; Алерта, 2014. – 743 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1829112257983/pravo/ponyattya_vidi_sudovoyi_yurisdiktsiyi_kriteriyi_rozmezhuвання_sudovoyi_yurisdiktsiyi

¹² Снідевич О. С. Проблеми розмежування юрисдикцій / О. С. Снідевич // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 2 (10). – С. 41–53.

¹³ Рожкова М. А., Єлісеєв Н. Г., Скворцов О. Ю. Договорное право / М. А. Рожкова і др. – М.: Статут., 2008. – 525 с.

¹⁴ III Міжнародний судово-правовий форум 2015 «Судова реформа в Україні: європейський вектор». – Київ, 19–20 березня 2015 р. – 290 с.

Резюме

Намясенко О. К. Підвідомчість і підсудність господарських спорів: загальний огляд теоретичних та практичних проблем.

Стаття присвячена комплексному огляду та аналізу теоретичних та практичних проблем визначення та реалізації категорій підвідомчості і підсудності господарських спорів. Досліджуються пов'язані поняття компетенції та судової юрисдикції. Визначається вплив судової реформи в Україні на подальший розвиток підвідомчості й підсудності господарських спорів.

Ключові слова: підвідомчість, підсудність, компетенція, судова юрисдикція, розмежування компетенції судів, господарський спір.

Резюме

Намясенко О. К. Подведомственность и подсудность хозяйственных споров: обзор теоретических и практических проблем.

Статья посвящена комплексному обзору и анализу теоретических и практических проблем определения и реализации категорий подведомственности и подсудности хозяйственных споров. Исследуются связанные понятия компетенции и юрисдикции. Определяется влияние судебной реформы в Украине на дальнейшее развитие подведомственности и подсудности хозяйственных споров.

Ключевые слова: подведомственность, подсудность, компетенция, судебная юрисдикция, разграничение компетенции судов, хозяйственный спор.

Summary

Namiasenko O. Jurisdiction of commercial disputes: theoretical and practical problems overview.

The article deals with the comprehensive review and analysis of theoretical and practical problems of determining and implementing jurisdiction of commercial disputes category. It is studied the related concept of competence and jurisdiction. Determine the impact of judicial reform in Ukraine on the further development of jurisdiction of commercial disputes.

Key words: jurisdiction, competence, separation of the courts competence, the commercial dispute.

УДК 349.2

Я. В. СІМУТІНА

Яна Володимирівна Сімутіна, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ЩОДО МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Не є особливим секретом, що чинне трудове законодавство України являє собою своєрідний «гібрид» з проголошених ринкових засад і старих, «отриманих у спадщину» з радянських часів, але трохи осучаснених, гарантій трудових прав, що призводить до існуючого на сьогодні дисбалансу між закріпленими на папері нормами трудового права та реальними відносинами між працівниками і роботодавцями.

При цьому всі спроби держави посилити відповідальність за порушення норм і гарантій, передбачених для працівників чинним трудовим законодавством, як правило, призводять до зворотного ефекту і відповідної реакції роботодавців – будь-яким чином ухилитися від застосування «незручних» норм, використовуючи наявні прогалини у законодавстві. Тому як ніколи актуальним на сьогодні є проблема реального наділення учасників трудових відносин договірною свободою, що не може не відобразитися на механізмі правового регулювання трудових відносин.

Незважаючи на те, що механізм правового регулювання, як теоретична категорія, розроблявся у правознавстві протягом півстоліття, на сьогодні значна кількість проблем, пов'язаних з цим, залишається дискусійною. Отже, необхідність удосконалення трудового законодавства, підвищення ефективності дії вже існуючих норм права потребує ретельного вивчення як самого поняття механізму правового регулювання трудових відносин, так і його складових елементів, що й зумовлює мету цієї статті.

Сучасна теорія права прагне до того, щоб сформулювати уявлення про право у дії. Найбільший інтерес у цьому зв'язку викликає дослідження таких категорій, як правове регулювання, механізм правового регулювання, його засоби, стадії та складові елементи тощо.

Правове регулювання, як правова категорія, є достатньо дослідженою у теорії права і налічує чимало визначень. Водночас майже усі вони збігаються в тому, що це цілеспрямований вплив на суспільні відносини за допомогою правових засобів. За загальним правилом, правове регулювання розглядається як різновид